

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.2.183

UDK 94(497.6 Zvornik)

Primljeno: 20. 12. 2021.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Amir Krpić

PROVOĐENJE VILAJETSKOG ZAKONA U KAZAMA ZVORNIČKOG SANDŽAKA

U radu se govori o primjeni i provođenju odredbi osmanskog Zakona o vilajetima iz 1867. godine u kazama Zvorničkog sandžaka. Na početku rada najprije su ukratko predstavljene odredbe pomenutog Zakona koje se odnose na nivo kaza. Nakon toga su, na osnovu osmanskih godišnjih izvještaja za Bosanski vilajet, navedeni organi vlasti, službe i imena njihovih članova po kazama Zvorničkog sandžaka za prve četiri godine od proglašenja Zakona. Na osnovu tih podataka, sa sigurnošću se može reći da je Zakon o vilajetima implementiran u kazama koje su nakon vilajetske reforme pripadale Zvorničkom sandžaku.

Ključne riječi: Vilajetski zakon; vilajetska reforma; tanzimat; Zvornički sandžak; kaze; kadiluci; Bosanski vilajet; administracija

Osmanska administrativna reforma, čiji je cilj bio modernizacija provincijske uprave i čvršće povezivanje perifernih dijelova Carstva sa centrom, započela je 1864. godine formiranjem prvog vilajeta – Dunavskog, nakon čega je uslijedila primjena i na druge dotadašnje ejalete. U tom smislu je 1865. godine formiran Bosanski vilajet (Aličić 1983: 82), a zatim vilajeti Edirne, Halep, Sirija, Tripoli i Erzurum (Kılıç 2005: 103). Za vrlo kratko vrijeme, provincijska administrativno-teritorijalna reforma obuhvatila je 10 vilajeta i 44 kaze u Rumeliji, 16 vilajeta i 74 kaze u Anadoliji i jedan vilajet sa pet kaza u Arabiji (İhsanoğlu 2001: 318). Zakon o vilajetima imao je svoje dopune

1867. godine¹ i dodatne dopune 1871. godine.² Upravo su se dopune iz 1871. godine posebno odnosile na administraciju na nivou kaza. Ona je proširena dodavanjem novih službi i povećanjem broja službenika, sa tendencijom diferencijacije i specijalizacije poslova, a sve u cilju izgradnje efikasnije uprave na lokalnom nivou, čvrsto vezane za centralnu vlast (Yazbak 1998).

* * *

Kaza ili kadiluk stoljećima unazad bila je najmanja stalna administrativno-teritorijalna jedinica u Osmanskom carstvu. U klasično doba kaze su bile prvenstveno sudske jedinice kojima je upravljao i u kojima je sudsku vlast vršio kadija. Međutim, tokom 19. stoljeća kaze su dobile novu ulogu. Posebno se to odnosi na period tanzimata, budući da su tanzimatskim fermanom (*Gülhane Hatt-ı Şerifi*) iz 1839. godine kaze dobile i administrativnu, pored postojeće sudske vlasti. Na čelo kaza tada su postavljeni mudiri, dok su ovlaštenja kadija ostala ograničena samo na sudsku vlast (Aličić 1983: 120). Broj kaza u Bosanskom ejaletu vremenom se mijenjao, budući da su neke dotadašnje nahije, kada bi ispunile uslove, uzdizane u rang kaza. Do vilajetske reforme Zvornički sandžak imao je kaze: Zvornik, Donja Tuzla, Srebrenica, Brčko, Kladanj, Bijeljina, Gračanica, Gradačac, Birče i Maglaj (Šabanović 1982: 233).³ Nakon formiranja Bosanskog vilajeta, kaze Zvorničkog sandžaka bile su: Donja Tuzla, Zvornik, Brčko, Bijeljina, Gradačac i Gračanica, Srebrenica, Birče i Maglaj (Salname-i Vilajet-i Bosna/S. V. B. 1283/1866: 105). Dakle, neposredno nakon vilajetske reforme Zvornički sandžak je izgubio kazu Kladanj, koja je priključena Sarajevskom sandžaku, a kaze Gradačac i Gračanica su spojene u jednu.⁴

---

¹ Službeni francuski prevod Zakona o vilajetima (1864) objavljen je u: George Young (ur.), *Corps de droit ottoman; recueil des codes, lois, règlements, ordonnances et actes les plus importants du droit intérieur, et d'études sur le droit coutumier de l'Empire ottoman*, vol. I, Clarendon Press, Oxford, 1905, str. 36-45.; Službeni francuski prevod Zakon o vilajetima (1867) objavljen je u: Aristarchi Bey Grégorire (ed.), *Code Pénal Ottoman: Législation Ottomane, ou Recueil de lois, règlements, ordonnances, traités, capitulations et autres documents officiels de L'Empire Ottoman*, vol. II, Bureau du Journal Thraky, Istanbul, 1874, str. 273-289.; Zakon kojim je formiran Bosanski vilajet objavljen je na bosanskom jeziku u dijelovima u listu *Bosanski vjestnik*, God. I, br: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. pod naslovom *Ustavni zakon vilajeta bosanskog*.

² Francuski prevod dopuna Zakona o vilajetima (1871) objavljen je u: Aristarchi Bey Grégorire (ed.), *Code Pénal Ottoman: Législation Ottomane, ou Recueil de lois, règlements, ordonnances, traités, capitulations et autres documents officiels de L'Empire Ottoman*, vol. III, Bureau du Journal Thraky, Istanbul, 1874, str 7-39. i u: George Young (ur.), *Corps de droit ottoman; recueil des codes, lois, règlements, ordonnances et actes les plus importants du droit intérieur, et d'études sur le droit coutumier de l'Empire ottoman*, vol. I, Clarendon Press, Oxford, 1905, str. 47-69.; Prevod Zakona iz 1867. na bosanski jezik objavio je Ahmed Aličić u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 12-13, 1962, str. 219-235.

³ Pasko Vasa je naveo da je do vilajetske reforme i Gornja Tuzla bila kaza Zvorničkog sandžaka, a na njegovom spisku nema kaze Birče (1958: 31).

Vilajetskom reformom, administrativni status kaza bio je jasnije definisan. Reforma je obuhvatila sve kaze u Bosni i Hercegovini, osim pet hercegovačkih kaza (Nikšić, Gacko, Bileća, Gusinje i Trebinje) budući da je u vrijeme uvođenja vilajetske reforme u njima faktički vladalo ratno stanje (Gölen 2010: 145), te je ona provedena tek kada se stanje smirilo.

1. ADMINISTRATIVNI SLUŽBENICI U KAZAMA

Po *Zakonu o vilajetima* iz 1867. godine na čelu kaze bio je kajmakam, umjesto dotadašnjeg mudira, s tim što je ta odluka primijenjena 1868. godine (Gölen 2010: 171), kako ćemo kasnije i vidjeti. Kajmakama je imenovala vlada, a on je bio nosilac civilne administracije, finansijskih i policijskih poslova u kazi. Direktno je odgovarao mutesarifu sandžaka, a njegova zadaća bila je izvršavanje naredbi koje dolaze od centralne vlasti, provođenje instrukcija koje mu dostave valija vilajeta i mutesarif sandžaka, primjena sudskih odluka u granicama u kojima ima nadležnost, kao i finansijski poslovi (prihodi i troškovi kaze) (Grègorire 1874: 281; Aličić 1962: 229). Ipak, neka od tih ovlaštenja i nadležnosti kajmakam je izgubio dopunama Zakona 1871. godine. Posebno se to odnosi na finansijske i sigurnosne nadležnosti, budući da je tim dopunama predviđeno uspostavljanje posebnih službi za te poslove. Sa druge strane, kajmakam je dobio ovlaštenja da nameće poreze, da nadgleda rad sudstva i provođenje zakona, da imenuje mudire u nahijama i da nadgleda rad nahijske administracije. Funkcija kajmakama je, prema tome, svedena na čisto administrativnu, budući da je kajmakam postao vladin službenik zadužen za provođenje naredbi sa viših nivoa vlasti (Yazbak 1998).

Pored kajmakama, administrativni službenici u kazama bili su i sekretari zaduženi za računovodstvo i korespodenciju (Grègorire 1874: 281; Aličić 1962: 229). Broj ovih sekretara zavisio je od potreba kaze. Osim njih, tu su bili i razni drugi službenici za posebne zadatke: *tahrirat katib*, *mal katib*, *nufusmukaid*, *mal mudir*, *sanduk emin*, *tahsildar*, *mufetiš* i drugi, zavisno od slučaja do slučaja, kako ćemo u nastavku teksta i vidjeti.

2. ADMINISTRATIVNI ORGANI U KAZAMA

Svaka kaza imala je svoje upravno vijeće (*Meclis-i idare-i kaza*⁴). Upravnim vijećem predsjedavao je kajmakam, a pored njega Zakonom je predviđeno da tu još budu

---

⁴ Naknadno su osnovane nove zasebne kaze: Kale (Gradačac), Gračanica, Gornja Azizija i Donja Azizija (Aličić 1983: 122).

kadija, lokalni muftija, vjerski vođa nemuslimana, sekretar kaze i tri izabrana člana (Grègorire 1874: 281; Aličić 1962: 229). Upravni odbor bio je dužan provoditi mjere civilne i finansijske prirode, upravljati policijskim snagama u kazi, rukovoditi javnim radovima i prihodima kaze (Grègorire 1874: 281; Aličić 1962: 229). On je također raspravljao i o poreznim i trgovačkim pitanjima, kao i o ugovorima realizovanim unutar kaze, a ukoliko se neki slučaj iz tog domena nije mogao riješiti u kazi, proslijeđivao se Upravnom vijeću sandžaka (Yüctürk 2018: 207).

Upravno vijeće kaze, kao što je to bio slučaj i na višim nivoima, nije imalo nadležnost nad pravosuđem, jer je *Zakon* propisao osnivanje suda. Ono što je na nivou sandžaka i vilajeta osnovano kao Građanski i krivični sud (*Temyiz hukuk ve cinayet*), na nivou kaze je osnovano kao *Meclis-i de'av-i kaza* (Yüctürk 2018: 222) kojim je predsjedavao kadija. Kadija, kojega je na prijedlog šejhu-l-islama imenovao sultan, imao je isključivu pravosudnu jurisdikciju u šerijatskim pitanjima, dok je građanske i krivične parnice rješavao Sud kao institucija, u čijem sastavu su bila još tri člana. Ovaj sud imao je nadležnost nad svim parnicama osim sporova između muslimana koji podliježu jurisdikciji šerijata, sporova između nemuslimana koji podliježu jurisdikciji nemuslimanskih zajednica, sporova koji su pod jurisdikcijom krivičnih sudova i sporova koji su pod jurisdikcijom trgovačkih sudova. Od 1869. godine ovi sudovi mogli su pretresati trgovačke parnice samo onda kada nema trgovačkog suda, a također su u njihovu nadležnost spadale sve građanske parnice čija predmetna vrijednost nije prelazila 1.000 groša, sve krivične parnice ukoliko presuđena krivica nije prelazila kaznu zatvora veću od sedam dana ili novčanu kaznu veću od 100 groša, ili ako presuda za počinjeni prestup nije prelazila kaznu zatvora od tri mjeseca ili novčanu kaznu od 600 groša (Bosna, br. 157, 2-14. juni 1869; Bosna, br. 158, 9-22. juni 1869). Sve presude imale su se zapisivati u formi izvještaja koji potpisuju kadija i *mumeizi* (izabrani članovi suda; porotnici), te se on dostavljao kajmakamu kaze kako bi ovaj proveo sudske odluke i obavijestio mutesarifa u slučaju da provođenje neke presude prelazi granice njegove nadležnosti (Grègorire 1874: 282; Aličić 1962: 230). Ovdje treba napomenuti da je ovaj organ vlasti privremeno bio ukinut, pa su 1867. poslovi iz njegove nadležnosti preneseni na Upravno vijeće, ali je brzo vraćen, tako da je već naredne godine obnovljen njegov rad u kazama (Bosna, br. 59, 3-15. juli 1867).

Meclis-i de'avi u kazama u aprilu 1868. godine dobili su novi zakon po kojem će funkcionisati. Utvrđeno je da će imati predsjednika, kojega postavlja i smjenjuje centralna vlada, te četiri izborna člana. Uslovi za ulazak na listu kandidata za izbor u *Meclis-i de'avi* zahtijevali su od osmanskih podanika: da imaju najmanje 21 godinu

starosti, da znaju čitati i pisati, da ne rade nigdje drugo za platu, da po krivičnom zakonu nisu ostali bez građanskih, političkih i porodičnih prava, da nisu bankrotirali bez da su se kasnije odužili, da su umno zdravi, da nisu pod tužbom zbog kakve krivice, da nisu kažnjeni zbog krađe ili prevare, da nisu nevjernici, da nisu zelenaši, da nisu od onih koji narušavaju moral, da nisu besposlenici ili prosjaci i da nisu osuđeni za neki prekršaj zbog kojeg su bili u zatvoru više od jedne godine (Bosna, br. 96, 1-13. april 1868). Ovi sudovi imali su sudsku jurisdikciju nad parnicama o obveznicama i pokretnim stvarima čija vrijednost nije prelazila 500 groša i nepokretnim stvarima koje su donosile godišnji prihod manji od 50 groša, a ukoliko su prelazile te vrijednosti, onda se apelacija morala podnositi višim sudskim vlastima. Uz sve ovo vrijedi dodati da su ovi sudovi imali nadležnost nad navedenim parnicama bez obzira na vjersku pripadnost parničara (Bosna, br. 98, 15-27. april 1868).

S obzirom na to da su i Upravno vijeće i Sud kaze imali nekoliko izabраниh članova, razumljivo je da su postojali izbori i na ovom nivou. Izborni proces na nivou kaze imao je identičnu osnovu kao i izborni proces na višim nivoima. Razlika je uglavnom bila u poreznom cenzusu koji je pojedinac morao plaćati da bi mogao biti izabran u neko od ova dva tijela. Taj cenzus za nivo kaze iznosio je 100 groša (Grègorire 1874: 285; Aličić 1962: 232). Ostalo je u suštini bili identično – od jedne liste u kojoj je bilo tri puta više kandidata nego što će ih biti izabrano u Upravno vijeće i Sud, nakon glasanja u selima koja pripadaju kazi, eliminisala se jedna trećina kandidata koji dobiju najmanje glasova (po principu jedno selo – jedan glas), s tim što se moralo voditi računa da nakon skraćivanja liste za jednu trećinu ponovo ostane ravnopravan broj muslimana i nemuslimana. Od preostalih kandidata, koji su se popisivali na novu listu i koja se dostavljala u sjedište sandžaka, mutesarif je birao koji će kandidati postati članovi Upravnog vijeća i Suda (Grègorire 1874: 285-286; Aličić 1962: 232-233).

Kao u slučaju viših nivoa, i na kadilučkom nivou plate administrativnih službenika nisu bile standardizovane, nego su zavisile od više faktora. Prvenstveno se to odnosi na strateški i socijalni značaj kaze i na njenu veličinu, kao i na lična dostignuća kajmakama. Kajmakami su bili podijeljeni prema statusu u četiri stepena, tako da su kajmakami prvog stepena imali platu od preko 2.250 groša, drugog stepena 2.250 groša, trećeg stepena 1.800 groša i četvrtog stepena 1.350 groša. U Zvorničkom sandžaku u ovom periodu sve kaze su imale kajmakame drugog stepena (sa platom od 2.250 groša), osim kaze Birče koja je imala kajmakama trećeg stepena (sa platom od 1.800 groša) (Gölen 2010: 164-165).

Administracija po kazama u Zvorničkom sandžaku u prvim godinama nakon proglašenja vilajetske reforme nije bila u potpunosti ujednačena. Kako je na višim nivoima konstantno rastao broj službi i službenika, tako je bilo i u kazama. Također, u roku od samo nekoliko godina porastao je i broj samih službi, s tim što su neke službe postojale u jednoj, a nisu postojale u drugoj kazi. To je zavisilo od položaja i značaja kaze, tako da je, na primjer, pogranična kaza Brčko imala službenike zadužene za naplatu carine, dok to nije imala neka kaza u unutrašnjosti sandžaka, što je, naravno, sasvim razumljivo. Ili, recimo, neke kaze su imale nahije, tako da su bili potrebni posebni službenici za te nahije, dok u drugima to nije bio slučaj. Treba također napomenuti da kaza Donja Tuzla nije imala vlastitu upravu, odnosno svoje Upravno vijeće i Sud, već su te uloge obavljali odgovarajući sandžački organi – naravno, iz prostog razloga što je Donja Tuzla bila sjedište Zvorničkog sandžaka (Aličić 1983: 122).

3. KAZE ZVORNIČKOG SANDŽAKA I NJIHOVA ADMINISTRACIJA

U Donjoj Tuzli je 1869. godine za potrebe sandžačke administracije podignut novi *hükümet konağı* (sjedište administracije), u čijoj su gradnji učestvovali i stanovnici i službenici putem dobrovoljnih priloga. Stanovnici i službenici u Tuzli dali su priloga u materijalu u vrijednosti 11.873 groša i u novcu 5.769 groša; u kazi Srebrenica skupljeno je 1.530 groša dobrovoljnih priloga, u kazi Brčko 4.300 groša, u kazi Maglaj 635 groša, u kazi Birče 772 groša, u kazi Gradačac 3.911 groša, što ukupno čini 28.790 groša dobrovoljnih priloga (Bosna, br. 119, 9-21. septembar 1868).

Do početka ustanka u Bosanskom vilajetu (1875) svaka kaza Zvorničkog sandžaka imala je bar jedan *hükümet konağı*, a neke i više, tj. one koje su imale zasebne nahije. Tako je kaza Kale (Gradačac) imala četiri *hukümet konaka* – jedan centralni i po jedan za svaku nahiju koja je pripadala ovoj kazi (Modriča i dvije Azizije, tj. Orašje i Bos. Šamac). Tri *hukümet konaka* bila su u Bijeljini – također jedan centralni i po jedan za nahije Janja i Brezovo polje. Dva *hukümet konaka* bila su u tuzlanskoj kazi, po jedan za Gornju i Donju Tuzlu. Ostale kaze imale su po jedan konak, tako da ih je ukupno bilo 15 u cijelom sandžaku (S. V. B. 1292/1875: 138).

Kaza Brčko je jedan od primjera kako je rastao broj administrativnih službi, a time i službenika. U prve dvije godine od implementacije vilajetske reforme, postojale su tri službe, dok je dvije godine kasnije u ovoj kazi bilo šest službi. Vidljivo je da su

neki službenici godinama bili dio administracije ove kaze. Kajmakam (u početku mudir) kaze Brčko u ovom periodu dva puta je bio izvjesni Sulejman-beg, dok je kadija – predsjedavajući *Meclis-i de'avi* – u svim godinama bio jedan te isti čovjek, Mustafa-efendi. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Brčko od 1866. do 1869. tabelarno su prikazani u prilogu ispod:

Tabela 1. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Brčko, 1866-1869.

1866 (S. V. B. 1283/1866: 52)	1867 (S. V. B. 1284/1867: 49)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 37)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 37)
<i>Upravno vijeće (Meclis-i idare-i kaza)</i>			
Müdür Sulejman-beg, Naib Mustafa-efendi, Mehmed-aga, Hadži Osman-aga, Petar-aga, Grgo-aga	Müdür Salih-beg, Naib Mustafa-efendi, Hafiz Osman-efendi, Hafiz Mehmed-efendi, Dmitri-aga, Kuzman-aga	Kaymakam Sulejman-beg, Naib Mustafa Medži- efendi, Mustafa-aga, Hafiz Osman-efendi, Lazar-aga, Mato-aga	Kaymakam Hadži Ali-beg, Naib Mustafa Medži- efendi, Hadži Hafiz Osman- efendi, Lazo-aga, Mato-aga
<i>Sud (Meclis-i de'avi kaza)</i>			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 52)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 37.)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 37)	
Naib Mustafa-efendi, Hadži Mehmed-aga, Mustafa-aga, Dimitri-aga, Kuzman-aga,	Naib Mustafa Medži-efendi, Hadži Mehmed-aga, Dmitri-aga, Kuzman-aga	Naib Mustafa Medži-efendi, Hadži Mehmed-aga, Numan-efendi, Dimitri-aga, Kuzman-aga	

Od ostalih službi, u prve četiri godine kaza Brčko je imala sekretare i finansijske službenike (*Umur-i Tahrirat ve Hesabiye Memurları*) – njih dvojicu ili trojicu. Godine 1866. *tahrirat katibi* bio je Mehmed Hulusi-efendi, *mal katibi* Hafiz Mustafa-efendi, a *nüfus mukayyidi* Mehmed-efendi (S. V. B. 1283/1866: 52). Službenik za sekretarijat i finansije 1867. godine bio je izvjesni Mustafa-efendi, dok je *nüfus mukayyidi* bio Musa-efendi (S. V. B. 1284/1867: 49). Sljedeće 1868. godine ponovo je promijenjen sastav službe, tako da su je činili *mal müdürü* Musa-efendi, *nüfus mukayyidi* Šemsi-beg i *tezakir-i joklama memur-i* Tašo-efendi (S. V. B. 1285/1868: 37). Godinu kasnije *mal müdürü* je bio Ali-efendi, *nüfus mukaid* Musa-efendi, a *tezakiri yoklama memuru* Reuf-efendi (S. V. B. 1286/1869: 37).

Kaza Brčko je 1868. godina dobila i Poreznu službu, u kojoj su te godine bili *müfettiş* Osman-efendi, prvi ubirač poreza (*tahsildar*) bio je Apostol-efendi, a ostali *tahsildari* bili su Mehmed-efendi i Abdi-efendi (S. V. B. 1285/1868: 37). Služba je u istom sastavu djelovala i 1869. godine (S. V. B. 1286/1869: 37). Budući da je kaza Brčko bila jedna od pograničnih kaza, te da je u njoj bilo važnih trgovačkih mjesta, 1869. godine je uvedena i Carinska služba. Carinski službenici te godine bili su

gümrük müdürü Mustafa-efendi, katib (pisar) Hasan-efendi, *sandık emini* (blagajnik) hafiz Ismail-efendi i *anbar memuru* (službenik za robne rezerve) Mehmed-efendi (S. V. B. 1286/1869: 37).

Slično je bilo i u kazi Zvornik – administracija je porasla sa tri organa i službe 1866. godine na šest 1869. godine. Izvjesni Hadži Ali-aga bio je sve četiri godine na čelu ove kaze i njenog Upravnog vijeća, dok je Husein Šukri-efendi bio kadija i obavljao funkciju predsjedavajućeg *Meclis-i de'avi*. Izabrani članovi su također po nekoliko godina – od slučaja do slučaja – bili dio Upravnog vijeća ili Suda. Njihov broj je varirao u zavisnosti od propisa, a izborna ravnopravnost muslimana i nemuslimana u Upravnom vijeću i Sudu je ispoštovana. Sastav Upravnog vijeća i Suda kaze Zvornik od 1866. do 1869. godine prikazan je u tabeli ispod:

Tabela 2. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Zvornik, 1866-1869.

1866 (S. V. B. 1283/1866: 53)	1867 (S. V. B. 1284/1867: 50)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 38)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 38)
<i>Upravno vijeće (Meclis-i idare-i kaza)</i>			
Müdür Hadži Ali-aga, Naib Husein-efendi, Mustafa-efendi, Salih-aga, Stefan-aga, Todor-aga	Müdür Hadži Ali-aga, Naib Husein Šukri-efendi, Mustafa-efendi. Hadži Husni-efendi, Stefan-aga, Hristo-aga	Kaymakam Hadži Ali-aga, Naib Husein Šukri-efendi, Hadži Salih-efendi, Hadži Husein-efendi, Murad-beg, Stefan-aga, Todor-aga	Kaymakam Hadži Ali-aga, Naib Husein Šukri-efendi, muftija Hadži Salih-efendi, Pertev-beg, Stefan-aga, Todor-aga
<i>Sud (Meclis-i de'avi kaza)</i>			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 53)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 38)	1869 (S. V. B. 128/1869: 38)	
Naib Husein-efendi, Hadži Ferhad-aga, Hadži Hasan-efendi, Hren-aga, Antun-aga	Naib Husein Šukri-efendi, Hadži Husein-efendi, Mustafa-efendi, Hristo-aga, Jovan-aga	Naib Husein Šukri-efendi, Hadži Husein-efendi, Mustafa-efendi, Hristo-aga katib <i>nepoznat</i>	

Poput Brčkog, i kaza Zvornik je prve četiri godine imala finansijske službenike i sekretare. Izvjesni Ali-efendi bio je na čelu sekretarijata od 1866. do 1869. godine. Pored njega, u službi je 1866. godine bio i *mal kâtibi* istog imena (moguće da je jedan čovjek obavljao oba posla), te *nüfus mukayyidi* Hasan-efendi (S. V. B. 1283/1866: 53). Sljedeće godine uz Ali-efendija tu je bio *nüfus mukayyidi* Jusuf-efendi (S. V. B. 1284/1867: 50), a 1868. Ali-efendi, kao *mal müdürü* Sekretarijata radio je sa katibom Sekretarijata Mustafa-efendijem (S. V. B. 1285/1868: 38). Te dvije osobe su i godinu dana kasnije bili službenici, s tim što je Mustafa-efendi 1869. godine bio *nüfus mukayyidi* (S. V. B. 1286/1869: 38).

Kaza Zvornik od 1868. godine imala je i Poreznu službu u kojoj je bilo šest službenika. *müfettiş* (inspektor) je bio Lutfi-efendi, prvi *tahsildar* Mehmed-aga, a

ostali *tahsildari* Ibrahim-aga, Mustafa-efendi, Hadži Ali-aga i Vaso-aga (S. V. B. 1285/1868: 38). Iste osobe bili su pripadnici Porezne službe i 1869. godine (S. V. B. 1286/1869: 38). Te godine, kaza je dobila još dvije službe – carinsku i telegrafsku. S obzirom da je u međuvremenu podignuta telegrafska stanica u Zvorniku,⁵ jedan službenik je postavljen da rukovodi istom, a to je bio izvjesni Riza-efendi (S. V. B. 1286/1869: 38). Druga, Carinska služba, bila je nešto brojnija. U njoj su radili carinik za Šabac (tj. za carinski prelaz iz pravca Šapca) Sabri-efendi, katib Teufik-efendi, (carinski službenik za duhan) Ševki-efendi i katib Bećir-efendi (S. V. B. 1286/1869: 38).

Još jedna pogranična kaza bio je Gradačac sa nahijama Gračanica i – od 1868. godine – Azizija Donja (Orašje) i Azizija Gornja (Bosanski Šamac). I u ovoj kazi je vidljivo da su neke osobe više godina obavljale iste funkcije, kao i u drugim kazama. Izborna ravnopravnost i zastupljenost muslimana i nemuslimana je ispoštovana i u kazi Gradačac, ali je evidentno da je bilo i određenih odstupanja. Kao što se može vidjeti u tabeli ispod, 1869. godine bio je samo jedan nemusliman u Upravnom vijeću kaze. Službenici Upravnog vijeća kaze Gradačac, te njenog Suda, prikazani su u prilogu ispod:

Tabela 3. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Gradačac, 1866-1869.

1866 (S. V. B. 1283/1866: 58)	1867 (S. V. B. 1284/1867: 52)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 39)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 39)
<i>Upravno vijeće (Meclis-i idare-i kaza)</i>			
Müdüir Ahmed-beg, Naib Sadik-efendi, Rašid-beg, Ibrahim-beg, Teufik-aga, Imajić-aga	Müdüir Ahmed-beg, Naib Sadik-efendi, Rašid-beg, Ibrahim-beg, Pamić Jovo-aga, Marijan-aga	Kaymakam Ahmed-beg Naib Nurudin-efendi, Hadži Ahmed-efendi, Rašid-beg, Ibrahim-beg, Jovo-aga, Niko-aga	Kajmakam Fahri-beg, Naib Nurudin-efendi, muftija Hadži Ahmed-efendi Rašid-beg, Osman-beg, Jovo-aga
<i>Sud (Meclis-i de'avi kaza)</i>			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 58)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 39)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 39)	
Naib Said-efendi, Hasan-beg, Stefan-aga, Ristović-aga	Naib Nurudin-efendi, Mustafa-efendi Ali-efendi, Jovan-aga, Marijan-aga	Naib Nurudin-efendi, Ali-efendi, Milan-aga, Marijan-aga	

Ono što je karakteristično za kazu Gradačac u ovom periodu jeste da je imala najveći broj nahija koje joj pripadaju, kako je gore i navedeno. To je značilo da su morali postojati i posebni administrativni službenici zaduženi za te nahije. Nahija

⁵ Prva telegrafska linija u Zvorničkom sandžaku uspostavljena je sredinom 1866. godine i povezivala je Sarajevo kao centar vilajeta sa Tuzlom kao centrom Zvorničkog sandžaka (*Bosna*, br. 3, Sarajevo, 30. maj – 11. juni 1866.). Još jedna linija unutar Zvorničkog sandžaka puštena je u rad u aprilu ili maju 1868. godine, a riječ je o liniji od Tuzle do Bijeljine (*Bosna*, br. 100, Sarajevo, 29. april – 11. maj 1868.).

Gračanica je u prve četiri godine po implementaciji vilajetske reforme imala izvjesnog Sulejman-agu kao svog mudira (S. V. B. 1283/1866: 58; S. V. B. 1284/1867: 52; S. V. B. 1285/1868: 39; S. V. B. 1286/1869: 39). Azizija Donja je 1868. i 1869. godine kao svog mudira i juzbašu imala izvjesnog Ibrahim-agu, dok je Azizija Gornja kao svog *mulazim mudira* imala izvjesnog Mehmed-agu (S. V. B. 1285/1868: 39; S. V. B. 1286/1869: 39).

U kazi Gradačac nije bilo carinskih mjesta ni telegrafske stanice, tako da nisu postojali službenici za to – za razliku od dvije prethodno navedene kaze. Tako je ova kaza, pored Upravnog vijeća i Suda, imala još Sekretarijat sa finansijama, Poreznu službu i Službu za akcize (*Rüsumat*). Sekretarijatom je sve četiri godine rukovodio izvjesni Ali-efendi. Uz njega su 1866. radili još Ali-efendi kao *mal kâtibi* (moguće da se radi o istoj osobi, ili je riječ o Ali Riza-efendiju, koji je ovu funkciju obavljao 1867. godine), te Sabit-efendi kao *nüfus mukayyidi* (S. V. B. 1283/1866: 58). Sljedeće godine Ali-efendi i Ali-Riza efendi su radili kao *muhasebe kâtibi* i *tahrirat kâtibi*, dok je *nüfus mukayyidi* bio Sadik-efendi (S. V. B. 1284/1867: 52). Godinu iza toga Ali-efendi je bio *mal müdürü*, Ali-efendi (druga osoba istog imena) bio je *tahrirat kâtibi*, a *nüfus mukayyidi* je bio Samit-efendi (S. V. B. 1285/1868: 39), dok je 1869. Samit-efendi bio *tahrirat kâtibi*, a njegovo mjesto *nüfus mukayyidi* zauzeo je Mehmed Nuri-efendi (S. V. B. 1286/1869: 39).

Porezna služba, kao i u drugim kazama, postojala je od 1868. godine, a u ovoj kazi ona je imala čak jedanaest službenika. Sastav službe u 1868. i 1869. godine bio je skoro identičan, a imena službenika bila su: *müfettiş* (inspektor) Mehmed-efendi, prvi *tahsildar* Mehmed-beg (1869. Hadži Mustafa-efendi), *tahsildari*: Husein-efendi (Hasan-efendi), Hifzi-efendi, Ahmed-aga, Adem-aga, Ibrahim-aga, Ali-aga, Emin-aga, Sulejman-aga i Petar-aga (S. V. B. 1285/1868: 39; S. V. B. 1286/1869: 39).

Rüsumat je u kazi Zvornik postojao od 1869. godine. Njegovi službenici bili su Sulejman-efendi – nadležan za akcize na duhan, zatim katib Omer-efendi, potom Redžan-efendi kao carinski službenik u Aziziji Gornjoj, Osman-efendi kao carinski službenik u Aziziji Donjoj, te mudiri kasaba: Sulejman-aga za Gračanicu, juzbaša Ibrahim-aga za Aziziju Donju i mulazim Mehmed-aga za Aziziju Gornju (S. V. B. 1286/1869: 39).

Krajni sjeveroistočni dio Zvorničkog sandžaka obuhvatala je kaza Bijeljina. U ovoj kazi bile su i dvije nahije – Janja i Brezovo polje (S. V. B. 1283/1866: 105; S. V. B. 1285/1868: 93). Ono što je rečeno za prethodne kaze, uglavnom važi u za Bijeljina. To znači da je kaza imala Upravno vijeće, Sud i Sekretarijat sa finansijama u prve četiri godine koje nas ovdje interesuju, a zatim su u narednim godinama

uvođene nove službe – porezna, *riisumat* i telegrafska. Kada su službenici u pitanju, zanimljivo je da je kaza Bijeljina svake godine imala novog mudira/kajmakama, a slično vrijedi i za kadiju, tj. naiba. Ravnopravna zastupljenost muslimana i nemuslimana na izbornim pozicijama – u Upravnom vijeću i Sudu – ispoštovana je u sve četiri prve godine po implementaciji *Zakona o vilajetima*. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Bijeljina u periodu 1866-1869. dati su u tabeli ispod:

Tabela 4. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Bijeljina, 1866-1869

1866 (S. V. B. 1283/1866: 56)	1867 (S. V. B. 1284/1867: 51)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 40)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 40)
<i>Upravno vijeće (Meclis-i idare-i kaza)</i>			
Müdür Hasan-efendi, Naib Osman-efendi, Jusuf-beg, Salih-beg, Madunović-aga, Vaso-aga	Müdür Fahri-beg, Naib Osman-efendi, Jusuf-beg, Mustafa-beg, Pero-aga, Sekula-aga	Kaymakam Abdulah- efendi; naib Ahmed Reis-efendi, Mehmed- beg, Hasan-beg, Pero-aga, Todor-aga	Kaymakam Sami-beg, Naib Latif-efendi, Husein-beg, Pero-aga, Todor-aga
<i>Sud (Meclis-i de'avi kaza)</i>			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 56)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 40)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 40)	
Naib Osman-efendi, Mustafa-beg, Ibrahim-beg, Jovo-aga, Todorović-aga	Naib Ahmed Reis-efendi, Mustafa-beg, Salih-beg, Stefan-aga, Sekulara-aga	Naib Latif-efendi, Hadži Salih-beg, Sekula-aga katib <i>nepoznat</i>	

Sekretarijat sa finansijama u kazi Bijeljina imao je 1866. godine tri člana, a potom samo dva. Mustafa-efendi bio je na čelu Sekretarijata sve četiri godine, najprije kao *tahrirat kâtibi*, a potom kao *mal müdürü*, a sa njim su radili Mehmed-efendi kao *mal kâtibi* i Rifat-efendi kao *nüfus mukayyidi* 1866, Salih-efendi kao *nüfus mukayyidi* 1867, Hafiz Salih-efendi (moguće ista osoba) kao *tahrirat kâtibi* 1868, te Mustafa-efendi (moguće da se radi o istoj osobi koja je obavljala obje funkcije) kao *nüfus mukayyidi* 1869. godine (S. V. B. 1283/1866: 56; S. V. B. 1284/1867: 51; S. V. B. 1285/1868: 40; S. V. B. 1286/1869: 40). Porezna služba, kao i u drugim kazama, uvedena je 1868. godine i imala je sedam članova. Na njenom čelu bio je *müfettiş* Rifat-efendi 1868, a Refik-efendi 1869. godine; prvi *tahsildar* bio je Ibrahim-efendi, a ostali *tahsildari* Latif-efendi, Abdi-aga, Demir-efendi (1869. umjesto njega Hamdi-efendi), Mehmed-aga i Trifun-aga (S. V. B. 1285/1868: 40; S. V. B. 1286/1869: 40). *Riisumat* kaze Bijeljina 1869. godine imao je dva člana – tj. službenika za duhanske proizvode Ali-efendiju i carinika na skeli Rača Šerif-agu, dok je u telegrafskoj stanici iste godine kao *telegraf müdürü* i *muhabere memuru* radio Izet-efendi (S. V. B. 1286/1869: 40).

U jugoistočnom dijelu Zvrničkog sandžaka ležala je kaza Srebrenica. Njena administracija u ovom periodu također se nije posebno isticala u odnosu na ostale

kaze. U skladu sa *Zakonom o vilajetima* nemuslimani su i ovdje ravnopravno bili zastupljeni na izbornim pozicijama. Sa druge strane, uopće ih nije bilo na dužnostima na koje su službenici dolazili putem imenovanja. Telegrafске stanice u ovoj kazi također nije bilo, tako da je zaključno sa 1869. godinom kaza Srebrenica imala šest administrativnih organa i službi. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Srebrenica od 1866. do 1869. prikazani su u sljedećoj tabeli:

Tabela 5. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Srebrenica, 1866-1869

1866 (S. V. B. 1283/1866: 54)	1867 (S. V. B. 1284/1867: 50)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 41)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 41)
<i>Upravno vijeće (Meclis-i idare-i kaza)</i>			
Müdür Sulejman-beg, Naib Osman-efendi, Hadži Sulejman-aga, Agan-aga, Ivo-aga, Hristo-aga	Müdür Sulejman-beg, Naib <i>nepoznat</i> Hadži Sulejman-aga, Ahmed-aga, Hristo-aga, Pero-aga	Kaymakam Salih-beg, Naib Nezir-efendi, Hadži Sulejman-aga, Ahmed-aga, (H)Risto-aga, Pero-aga	Kaymakam Behram-aga, Naib Nezir-efendi, Hadži Sulejman-aga, Hristo-aga, Pero-aga
<i>Sud (Meclis-i de'avi kaza)</i>			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 54)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 41)		1869 (S. V. B. 1286/1869: 41)
Naib Osman-efendi, Salih-aga, Mehmed-aga, Mirko-aga, Pero-aga	Naib Nezir-efendi, Mehmed-aga, Mustafa-aga, Marko-aga, Cvetko-aga		Naib Nezir-efendi, Mehmed-aga, Mustafa-aga, Marko-aga, katib <i>nepoznat</i>

Sekretarijatom sa finansijama, koji je imao tri, a potom dva službenika, rukovodile su iste osobe u ovom periodu: Murad-efendi (1866. kao *tahrirat kâtibi*, 1868-69. kao *mal müdürü*), Hadži Husein-efendi (1866. kao *mal kâtibi*, 1868. kao *mal müdürü*) i Abdi-efendi (1866-67. i 1869. kao *nüfus mukayyidi*, 1868. kao *tahrirat kâtibi*) (S. V. B. 1283/1866: 54; S. V. B. 1284/1867: 50; S. V. B. 1285/1868: 41; S. V. B. 1286/1869: 41). Kaza Srebrenica je Poreznu službu dobila 1868. godine i ona je imala pet, a sljedeće godine šest službenika, dakle znatno manje nego u recimo Bijeljini ili pogotovo Gradačcu. U Poreznoj službi ove kaze 1868. bili su *müfettiş* Hasan-beg, prvi *tahsildar* Murad-efendi i *tahsildari* Salih-aga, Abdi-aga i Sejdo-aga, dok su naredne godine u službu ušli Derviš-efendi na mjesto prvog *tahsildara*, te Ali-aga kao novi član (S. V. B. 1285/1868: 41; S. V. B. 1286: 41). *Rüsumat* kaze Srebrenica uveden je, kao i u drugim slučajevima, 1869. godine, a činili su ga službenik zadužen za akcize na duhan po imenu Salih-efendi, njegov katib Derviš-efendi, carinik za Ljuboviju Salih-efendi (moguće da se radi o istoj osobi) i katib Husein-efendi (S. V. B. 1286/1869: 41).

Slično stanje bilo je i u susjednoj kazi Birče (Vlasenica). Organi i službe koji su djelovali u Srebrenici, postojali su i u kazi Birče bez izuzetka. Izborna ravnopravnost

muslimana i nemuslimana u Upravnom vijeću i Sudu također je ispoštovana u prve četiri godine. U drugim službama u istom periodu nije bilo nemuslimana. Prve četiri godine kaza je imala istog kadiju, izvjesnog Ibrahim-agu, dok je mudir/kajmakam kaze bio Behram-aga (1866-1868), vjerovatno isti onaj Behram-aga koji je 1869. bio kajmakam ukazi Srebrenica, što je razumljivo s obzirom da se radilo o susjednim kazama. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Birče u periodu 1866-1869. bili su sljedeći:

Tabela 6. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Birče, 1866-1869.

1866 (S. V. B. 1283/1866: 57)	1867 (S. V. B. 1284/1867: 52)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 43)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 43)
<i>Upravno vijeće (Meclis-i idare-i kaza)</i>			
Müdür Behram-aga, Naib Ibrahim-efendi, Mustafa-aga, Abdi Kadir-aga, Damijan-aga, Mičo-aga	Müdür Behram-aga, Naib Ibrahim-efendi, Mehmed-aga, Šaćir-aga, Đorđe-aga, Mičo-aga	Kajmakam Behram-aga, Naib Ibrahim-efendi, Mehmed-aga, Ahmed- aga, Damijan-aga, Hristo-aga	Kajmakam Sulejman- efendi, Naib Ibrahim- efendi, Ahmed-aga, Damijan-aga, Hristo-aga
<i>Sud (Meclis-i de'avi kaza)</i>			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 57)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 43)	1869 (S. V. B. 1286/1869: 43)	
Naib Ibrahim-efendi, Mehmed-aga, Šaćir-aga, Mičo-aga, Jovanović-aga	Naib Ibrahim-efendi, Sulejman-efendi, Junus-aga, Jovo-aga	Naib Ibrahim-efendi, Junus-aga, Jovo-aga, katib <i>nepoznat</i>	

Na čelu Sekretarijata sa finansijama ove kaze prve četiri godine bio je Derviš-efendi (prvo kao *mal kâtibi*, potom kao *mal müdürü*), a sa njim je radio Zulfikar-efendi (kao *mal kâtibi* 1866, *nüfus mukayyidi* 1867. i 1869, te *tahrirat kâtibi* 1868. godine), te Salih-efendi, koji je 1866. bio *nüfus mukayyidi* (S. V. B. 1283/1866: 57; S. V. B. 1284/1867: 52; S. V. B. 1285/1868: 43; S. V. B. 1286/1869: 43). Porezna služba kaze Birče imala je samo četiri člana, što je bez sumnje bilo posljedica manjeg broja stanovnika u ovoj kazi u odnosu na druge. Prvi *tahsildar* bio je Mehmed-aga (1868-69), a sa njim su radili *tahsildari* Jusuf-efendi, Osman-aga i Mahmud-efendi (1869. Mahmud-aga) (S. V. B. 1285/1868: 43; S. V. B. 1286/1869: 43). I *rüsumat* ove kaze imao je manje službenika nego u drugim kazama. Zapravo, 1869. radio je samo jedan službenik po imenu Ali-efendi zadužen za akcize na duhan (S. V. B. 1286/1869: 43).

Najzapadniji dio Zvorničkog sandžaka obuhvatala je kaza Maglaj u kojoj je bila i jedna nahija – Žepče (S. V. B. 1283/1866: 105). I ona je, poput prethodne, bila jedna od demografski manjih kaza, tako da je i njena administracija brojala manje službi i službenika. U Upravnom vijeću i Sudu izborna ravnopravnost muslimana i nemuslimana uglavnom je poštovana, sa izuzetkom 1869. godine, kada je samo po jedan

nemusliman bio u Vijeću i Sudu. Osim ta dva organa, jedan nemusliman je bio i u Poreznoj službi. Sastav Upravnog vijeća i Suda u naznačenom periodu bio je sljedeći:

Tabela 7. Članovi Upravnog vijeća i Suda kaze Maglaj, 1866-1869.

(S. V. B. 1283/1866: 55)	(S. V. B. 1284/1867: 51)	(S. V. B. 1285/1868: 42)	(S. V. B. 1286/1869: 42)
Upravno vijeće (<i>Meclis-i idare-i kaza</i>)			
Müdür Husein-beg, Naib Šaćir-efendi, Aziz-beg, Mustafa-efendi, Pavlič-efendi, Jovan-efendi	Müdür <i>nepoznat</i> Naib Hasan-efendi, Aziz-beg, Mustafa-efendi, Luka-aga, Pero-aga	Kaymakam Huršid-beg, Naib Hafiz Hasan-efendi, Sulejman-aga, Jovan-aga Ivan-aga	Kaymakam Huršid-beg, Naib Smail-efendi, Aziz-beg, Sulejman-aga, Mitar-aga
Sud (<i>Meclis-i de'avi kaza</i>)			
1866 (S. V. B. 1283/1866: 55)	1868 (S. V. B. 1285/1868: 42)	1869 (S. V. B. 1285/1868: 42)	
Naib Šaćir-efendi, Ibrahim-aga, Hadži Osman-efendi, Au(gu?)stin-aga, Prostjajić-aga	Naib Hafiz Hasan-efendi, Mustafa-efendi, Hadži Osman-efendi, Cvijetin-aga, Pero-aga	Naib Smail-efendi, Hadži Osman-efendi, Mustafa-efendi, Cvijetin-efendi katib <i>nepoznat</i>	

I u ovoj kazi na čelu Sekretarijata sa finansijama četiri godine je bio izvjesni Mehmed-efendi, najprije kao *tahrirat kâtibi*, a kasnije kao *mal müdürü*. Sa njim su 1866. radili Ibrahim-efendi kao *mal kâtibi* i Edhem-efendi kao *nüfus mukayyidi*, dok mu je u preostale tri godine saradnik bio Mustafa-efendi (1867. i 1869. kao *nüfus mukayyidi*, a 1868. kao *tahrirat kâtibi*) (S. V. B. 1283/1866: 55; S. V. B. 1284/1867: 51; S. V. B. 1285/1868: 42; S. V. B. 1286/1869: 42). U Poreznoj službi kaza Maglaj je imala najmanje službenika od svih drugih kaza – samo tri: prvog *tahsildara* Ibrahim-efendiju, te Sulejman-agu i Đuro-agu 1868. i 1869. godine, dok je u *rüsumatu* radio službenik za akcize na duhan po imenu Bašar-efendi (S. V. B. 1285/1868: 42; S. V. B. 1286/1869: 42).

Na kraju treba dodati još i najniži nivo vlasti – nahije i sela.⁶ Nahije nisu bile stalne administrativne jedinice, odnosno nisu uspostavljane ukoliko za njima nije bilo potrebe. One su formirane u slučajevima gdje su postojala sela koja su nešto udaljenija od sjedišta kaze, pa su iz praktičnih razloga bila organizovana u nahiju unutar te kaze (Grègorire 1874: 273-274, Aličić 1962: 222). Na čelu nahija nakon administrativnih reformi, ili preciznije nakon uvođenja novih naziva administrativnih službenika 1867.

⁶ Iako predviđene uredbama 1864/65. i 1867. godine, nahije i sela kao administrativne jedinice nisu osnovane u svim vilajetima. U bosanskim salnamama u periodu koji nas ovdje zanima nema podataka o administrativnim službenicima na nivou nahija i sela. Formiranje administrativnih jedinica i na najnižem nivou prvenstveno je bio rezultat namjere centralnih osmanskih vlasti da imaju podršku u provođenju svoje politike i na tom nivou (İhsanoğlu 2001: 323-326).

godine, bili su mudiri. Mudiri su birani po sličnom izbornom postupku kao i na višim nivoima, s tim što je, razumljivo, porezni cenzus bio manji – kandidat za mudira morao je plaćati 100 groša poreza godišnje, morao je imati najmanje 30 godina starosti, morao je znati čitati i pisati, a uz te uslove bio je još jedan ukoliko se radilo o nahiji vjerski mješovitog stanovništva – mudir nahije morao je dolaziti iz većinske vjerske zajednice, a njegov pomoćnik iz manjinske (Çelik 2007: 50).

Administrativna reforma obuhvatila je i sela. Jedan od glavnih ciljeva sa seoskom administracijom bio je da se otklone problemi sa ubiranjem poreza, nepravde i zloupotrebe (Gençoğlu 2011: 47). Na čelu seoske administracije stajao je jedan ili više muhtara, a to je zavisilo od broja mještana u jednom selu – sela do 20 domaćinstava imala su jednog muhtara, a preko 20 domaćinstava dva muhtara. Njihova nadležnost bila je ubiranje poreza i obavljanje drugih administrativnih poslova u svojoj zajednici (Grègorire 1874: 283, Aličić 1962: 56), te vođenje računa o mjesnim potrebama kao što su vodoopskrba, čišćenje, popravljavanje i održavanje puteva i sl (Gençoğlu 2011: 46).

Važno je napomenuti da, ukoliko se radilo o selima sa vjerski mješovitim stanovništvom, svaka zajednica je birala svog muhtara i svoje Vijeće staraca – savjetodavno tijelo koje je pomagalo muhtarima u obavljanju poslova. Vijeća staraca mogla su imati najmanje tri, a najviše dvanaest članova. Po funkciji članovi ovih vijeća bili su lokalni imami ili sveštenici, a ostale članove birali su mještani tog sela (Grègorire 1874: 283; Aličić 1962: 230). Kandidat za muhtara u selu morao je godišnje plaćati 100 groša poreza i morao je imati najmanje 30 godina starosti, dok je pravo glasa imao svaki osmanski podanik koji živi u tom selu, ima bar 18 godina starosti i plaća najmanje 50 groša godišnjeg poreza. Rezultati izbora morali su se zapisati, članovi seoskog izbornog kolegija morali su ih potpisati i dostaviti kajmakamu kaze, jer je on potvrđivao izbor muhtara (Grègorire 1874: 283-284; Aličić 1962: 230).

Vijeće staraca u svakom selu imalo je zadatak da nadgleda raspoređivanje poreza među zajednicama koje predstavljaju, da raspravlja i odlučuje o pitanjima od mjesnog značaja, kao što su saobraćajna policija, javno zdravlje, poljoprivreda i sl. I muhtari i članovi Vijeća staraca birali su se na jednu godinu sa neograničenim pravom reizbora, s tim što su mogli biti smijenjeni ukoliko ne bi izvršavali svoje dužnosti ili ukoliko bi većina članova Vijeća uložila žalbu na njihov rad (Grègorire 1874: 283-284; Aličić 1962: 231). Ukoliko bi se pojavio spor u kojem jedna strana pripada jednoj vjerskoj zajednici, a druga strana drugoj zajednici, Zakon o vilajetima je predviđao formiranje privremenog mješovitog vijeća u kojem bi jednu polovinu članova činili

muslimani, a drugu polovinu nemuslimani, dok bi tim vijećem predsjedavao najstariji muhtar bez obzira na vjersku pripadnost (Grègorire 1874: 284; Aličić 1962: 231). Nažalost, nemamo konkretne podatke za nahije i sela u Zvorničkom sandžaku, kakve imamo za sandžački i kadilučki nivo.

ZAKLJUČAK

Na osnovu svih navedenih podataka možemo vidjeti da su odredbe Zakona o vilajetima poštovane i provedene i na nivou kaza u Zvorničkom sandžaku, sa tek povremenim odstupanjima. Prema tome, Zakon o vilajetima, koji je donesen u duhu tanzimata – pokušaja uspostavljanja efikasne administracije i osiguravanja ravnopravnosti muslimana i nemuslimana – u najvećoj mjeri je proveden u Zvorničkom sandžaku i njemu pripadajućim kazama, bar kad je u pitanju izborna ravnopravnost. Zakon jeste propisao ravnopravnost muslimana i nemuslimana kada su izborne pozicije u pitanju, ali nije nigdje izričito naglasio da na pozicije na koje se dolazi imenovanjem odgovarajućeg državnog organa moraju biti isključivo muslimani. Očigledno je, međutim, da osmanskim vlastima na različitim nivoima nije smetalo da se, kada na neku poziciju treba imenovati nekog službenika, u ogromnoj većini slučajeva opredijele za nekog muslimana.

Iako se iz samih imena službenika teško mogu izvući jasni zaključci o njihovom socijalnom statusu, primjetno je da su svi službenici nosili zvanja beg, aga ili efendi, koje okvirno možemo dovesti u vezu sa određenim socijalnim statusom (ali ne i nužno!). Pripadnici zemljoposjedničke aristokratije, begovi, obuhvatili su 11,14% administrativnih funkcija u kazama Zvorničkog sandžaka u prve četiri godini po stupanju na snagu Zakona o vilajetima. Pripadnici inteligencije (uglavnom vjerske, ali ne i isključivo, jer je svjetovna inteligencija bila tek u začetku), koji su nosili zvanje efendi, pokrili su 47,85% administrativnih funkcija u istom periodu, dok su vojni zapovjednici i lokalni ugledni pojedinci (koji nisu bili pripadnici ni zemljoposjedničke aristokratije ni inteligencije) sa zvanjem age, obuhvatili 41,01% administrativnih funkcija. Pri ovim izračunima nisu sabirani službenici pojedinačno (jer su se mnogi od njih ponavljali na istim ili drugim funkcijama), nego funkcije na koje su oni dolazili. Tako, od ukupno 395 administrativnih funkcija, efendije su obuhvatale 189, age 162, a begovi 44 funkcije. Također je primjetna različita koncentracija službenika sa različitim zvanjima u različitim organima i službama. Recimo, u upravnim vijećima približno su zastupljeni službenici sa sva tri zvanja, u sudovima su više od polovine funkcija obavljali age (54,25%), dok su ostalim

službama (vezanim za finansije i odnose sa stanovništvom) dominirali službenici sa zvanjem efendije (čak 75,18%). Također, vidljivo je da su begovi pretežno bili zastupljeni u upravnim vijećima – 44 puta su begovi zabilježeni kao administrativni službenici, a od toga čak 35 puta kao članovi upravnih vijeća (79,54%). Sa druge strane, begova je u sudovima i ostalim službama bilo veoma malo (obavljali su 6,38% funkcija u sudovima i samo 2,13% u ostalim službama).

Spolna struktura administrativnih službenika je očigledna i razumljiva za period o kojem je riječ – sve funkcije obavljali su muškarci. Žene u Osmanskom carstvu u ovom vremenu nisu imale ni aktivno ni pasivno biračko pravo, niti je postojao običaj kod osmanskih vlasti da postavljaju žene na bilo kakve funkcije u organima vlasti.

Također, na osnovu podataka predstavljenih u radu, možemo primijetiti i česte promjene na funkcijama uz zadržavanje istih osoba, što ukazuju na neke potencijalno važne karakteristike osmanske ‘reformisane’ administracije, bar u provincijama. Dva moguća, i vrlo vjerovatna, razloga za zadržavanje istih osoba u administraciji, čak i ako su im morali mijenjati funkcije, su: prvo, vlasti su koristile provjerene, pouzdane i njoj odane ljude; drugo, vlasti su imale manjak kvalifikovanih službenika, pa su rotirale postojeće koliko je to bilo moguće. Iz ovog drugog razloga, osmanske vlasti su uporedo sa administrativnim, u cijelom Bosanskom vilajetu – time i Zvorničkom sandžaku, provodile i reformu obrazovanja. Jedan od glavnih ciljeva reforme obrazovanja bio je upravo vezan za administraciju – obučavanje i pripremanje učenika za rad u konstantno rastućoj osmanskoj administraciji.

LITERATURA

1. IZVORI

1. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1283*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
2. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1284*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
3. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1285*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
4. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1286*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
5. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1287*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
6. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1288*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
7. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1291*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
8. *Salname-i Vilajet-i Bosna 1292*, Türkiye Diyanet; Vakf-i Kütüphanesi
9. Young, George (ur.) (1905), *Corps de droit ottoman; recueil des codes, lois, règlements, ordonnances et actes les plus importants du droit intérieur, et d'études sur le droit coutumier de l'Empire ottoman*, vol. I, Clarendon Press, Oxford
10. Grègorire, Aristarchi Bey (ur.) (1874), *Code Pènal Ottoman: Législation Ottomane, ou Recueil de lois, règlements, ordonnances, traités, capitulations et autres documents officiels de L'Empire Ottoman*, vol. II, Bureau du Journal Thraky, Istanbul
11. Grègorire, Aristarchi Bey (ur.) (1874), *Code Pènal Ottoman: Législation Ottomane, ou Recueil de lois, règlements, ordonnances, traités, capitulations et autres documents officiels de L'Empire Ottoman*, vol. III, Bureau du Journal Thraky, Istanbul

2. ŠTAMPA

1. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 4, Sarajevo, 28. april 1866.
2. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 5, Sarajevo, 7. maj 1866.
3. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 6, Sarajevo, 14. maj 1866.
4. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 7, Sarajevo, 21. maj 1866.
5. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 8, Sarajevo, 28. maj 1866.
6. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 9, Sarajevo, 4. juni 1866.
7. *Bosanski vjestnik*, God. I, br. 10, Sarajevo, 11. juni 1866.
8. *Bosna*, br. 3, Sarajevo, 30. maj – 11. juni 1866.
9. *Bosna*, br. 59, Sarajevo, 3-15. juli 1867.

10. *Bosna*, br. 96, Sarajevo, 1-13. april 1868.
11. *Bosna*, br. 98, Sarajevo, 15-27. april 1868
12. *Bosna*, br. 100, Sarajevo, 29. april – 11. maj 1868.
13. *Bosna*, br. 119, Sarajevo, 9-21. septembar 1868.
14. *Bosna*, br. 157, Sarajevo, 2-14. juni 1869.
15. *Bosna*, br. 158, Sarajevo, 9-21. juni 1869.

3. KNJIGE I ČLANCI

1. Aličić, Ahmed (1962), "Uredba o organizaciji vilajeta 1867.", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 12-13, 219-235.
2. Aličić, Ahmed (1983), *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo
3. Çelik, Mehmet (2007), *Tanzimat in the Balkans: Midhat Pasha's Governorship in the Danube Province (Tuna Vilayeti), 1864-1868*, master radnja, Department of History, Bilkent University, Ankara
4. Gençoğlu, Mustafa (2011), "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 29-50.
5. Gölen, Zafer (2010), *Tanzîmât döneminde Bosna Hersek: Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
6. İhsanoğlu, Ekmeleddin (ur.) (2001), *History of the Ottoman State, Society and Civilisation*, vol. I, İrcica, Istanbul
7. Kılıç, Selda Kaya (2005), "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 99-111.
8. Vasa-efendija, Pasko (1958), *Bosna i Hercegovina za vrijeme misije Dževdet-efendije*, Veselin Masleša, Sarajevo
9. Yazbak, Mahmoud (2000), *Haifa in the Late Ottoman Period 1864-1914: A Muslim Town in Transition*, International Journal of Middle East Studies, Volume 32, Issue 2, 307-309.
10. Yüçetürk, Zemzem (2018), "İlk Vilayet Salnamesi Olan 1283 (1866-1867) Tarihli Salnameye Göre Bosna'nın İdarî Yapısı", *Karadeniz Araştırmaları*, 59, 205-231

ENFORCEMENT OF THE OTTOMAN VILAYET LAW IN THE DISTRICTS OF THE SANJAK OF ZVORNIK

Summary:

This paper is about the implementation of the 1865/67 Ottoman Vilayet Law in the districts of the Sanjak of Zvornik. At first, there were listed those articles of the Law regarding the level of districts (kazas). After that, using the Ottoman annual reports for the Vilayet of Bosnia, there were listed the local governing institutions, services, and officials' names for each district in the first four years after the announcement of the Vilayet Law. Based on these data, one can conclude that the Law has certainly been implemented in the districts belonging to the Sanjak of Zvornik.

Keywords: Vilayet Law; provincial reform; tanzimat; Sandjak of Zvornik; districts; Vilayet of Bosnia; administration

Adresa autora
Author's address

Amir Krpić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
amir.krpic@unitz.ba